

Mieczysław Wieliczko

"Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego", Marian Gumowski, Lublin 1959 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 4, 315-317

1961

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

końcu mapa województwa lubelskiego z lat 1621—1626, opracowana przez znawcę tego zagadnienia jakim jest Stefan Wojciechowski. Przy jej opracowywaniu autor oparł się nie tylko na omawianych rejestrach, lecz również korzystał ze źródeł uzupełniających, wynikiem czego jest wielokrotne uzupełnianie rejestrów przez mapę. Jedyne zarzut jaki można jej postawić, to podawanie nazw miejscowości w ich brzmieniu historycznym.

Na zakończenie należy podkreślić staranną redakcję techniczną wydawnictwa, aczkolwiek i tutaj można znaleźć błędy drukarskie, utrudniające na pierwszy rzut oka korzystanie z tekstu (zob.: s. 23, przypis 85; s. 34, odsyłacz do przypisu 117 i inne).

Wspomiane powyżej braki i nieścisłości nie pomniejszają bynajmniej jak najbardziej pozytywnego wrażenia jakie odnosi się przy korzystaniu z omawianego wydawnictwa źródłowego. Stanie się ono zapewne jednym z podstawowych źródeł dla wszystkich tych, którzy zainteresowania swe skierują w stronę tak mało znanej do tej pory jeszcze przeszłości Lubelszczyzny. Należy żywić nadzieję, że wydawnictwo to da również początek innym publikacjom źródeł dotyczących przeszłości województwa lubelskiego. Oby równie starannie i rzetelnie przygotowanych i opracowanych.

*Józef Ryszard Szaflik
Stanisław Tworek*

Marian Gumowski: Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego.

Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1959, tom 49, s. 102.

Takiego rodzaju prac w okresie powojennym nie mieliśmy wiele na rynku wydawniczym i dlatego praca, która pomimo że została napisana przed wojną i właściwie mało skorygowana w terminologii bezpośrednio przed podaniem do druku, budzi zainteresowanie, uwagi i spostrzeżenia.

Wydaje się, że tytuł w pełni nie odzwierciedla treści pracy. Autor ustala herby miast na podstawie pieczęci nie zawsze miejskich np. w przypadku Krasnegostawu (s. 52—53) podany jest opis herbu na podstawie rysunku na XV-wiecznej pieczęci radzieckiej. Bardziej odpowiedni byłby chyba tytuł „Pieczęcie i herby na pieczęciach...” Takie sformułowanie bardziej dokładnie określałoby treść pracy.

W zasadzie autor zamyka terytorialną podstawę pracy w granicach obecnego województwa lubelskiego, więc przyjmuje aktualny podział administracyjny i należałoby się tego spodziewać kosekwentnie w całości pracy. Natomiast w treści autor powołuje się na dawny podział na jednostki terytorialne używając pojęcia gmina np. w przypadku opisu herbu Wąwolnicy (s. 90). Już przed wojną Wąwolnica tworzyła własną gminę i ydaje się, że tkwi tu ważne uchybienie. Obecny podział administracyjny, którego najmniejszą jednostką jest gromada nie pokrywa się z dawnym podziałem na gminy i koniecznością było uaktualnienie terminologii, względnie wydawca winien zamieścić notę we wstępie, że podaje się podział administracyjny sprzed roku 1939.

Początek pracy stanowi krótki zwięzły wstęp (str. 5—8), w którym autor nakreślił dzieje herbów i pieczęci miast lubelskich na przestrzeni zwłaszcza XIX wieku, kiedy zmiany w kształcie, barwie, rysunku i treści literowej pieczęci następują szybko po sobie. Ogółem zebrano dane źródłowe do 68 herbów, ustalając

ich dawny rysunek i barwy. Najstarszą jest pieczęć osady miejskiej Wąwolnicy z XIV wieku (s. 90) a najmłodszą pieczęć Tarnobrodu z roku 1801 (s. 83). Pozostałe 28 herbów pochodzi z roku 1847, kiedy po jednej z kolejnych „reform” pieczęci ustalono nowy rysunek, chcąc powrócić do starych lokalnych pieczęci z czasów szlacheckiej Rzeczypospolitej, lub ująć nową funkcję gospodarczo-społeczną miejscowości, często ustalany zupełnie przypadkowo wobec braku jakichkolwiek odbitek dawnych pieczęci.

Cenną jest w całości pracy analiza rysunku na pieczęciach i herbach publikowanych w omawianym tomiku. Wskazuje to na znaki rodowe fundatorów poszczególnych osad, a zarazem zastanawia, dlaczego tak mało w znakach herbowych i pieczęciach miast jest inicjałów, znaków i insygniów królewskich, tego autor bliżej nie precyzuje. Wydaje się, że problem ten w pewnym sensie tłumaczyłby jakieś elementy gospodarcze z dziejów Lubelszczyzny, gdyby je chociaż oszczędnie do pracy wprowadzono. W dalszej części pracy przy omawianiu herbów i pieczęci poszczególnych miast przy podawaniu nowoczesnych-schematycznych rysunków opracowanych przez Stanisława Michalczuka, podstawowe z insygniów królewskich — koronę opuszczono w tym wydawnictwie.

Herb województwa rozpoczyna, począwszy od str. 9, opisy poszczególnych herbów i rysunków na pieczęciach. Autor obok fotografii najstarszej pieczęci ziemi lubelskiej z roku 1549 podaje także cztery rysunki znaku herbowego z różnych lat XIX wieku, z których dwa z roku 1867 nie były nawet używane. Dalej, od str. 13 rozpoczyna się opis herbu ziemi chełmskiej. Podano bardzo szczegółowo poszczególne zmiany w znaku aż do czasów najnowszych z uwzględnieniem całej literatury przedmiotu i poszczególnych poglądów.

Trzebaby w tej części pracy, gdzie zamieszczono znaki herbowe ziemi lubelskiej i chełmskiej podać również herby pozostałych ziem wchodzących w skład województwa w okresie przedrozbiorowym, przynajmniej ziemi łukowskiej. Herb tej ziemi jest znany z roku 1792 a więc w czasokresie, którym autor szerzej zajmuje się na dalszych stronicach pracy. Znak herbowy ziemi łukowskiej z 1792 roku wyobraża w rysunku jelenia podobnego do jelenia z herbu ziemi lubelskiej, również z koroną. Obok po stronie lewej kłosa, po prawej gałązka dębu i w otoku napis: Pieczęć Ziemi Łukowskiej. Jest pewne, że znak ten jest powtórzeniem starego znaku w nieco zmienionej formie z pieczęci ziemi lubelskiej, ale czas jego powstania powodował zamieszczenie go w omawianej publikacji. Znaku herbowego powiatu urzędowskiego narazie nie udało się ustalić, ale fakt ten i wyżej przytoczony nie mógł zwolnić autora od wspomnienia o istnieniu tych dwóch jednostek administracyjnych w XVI wieku niemal równych terytorialnie powiatowi lubelskiemu.

Począwszy od str. 15 w układzie alfabetycznym omawia autor poszczególne znaki herbowe i pieczętne 93 dawnych miast i miasteczek województwa. Wydaje się, że układ alfabetyczny nie jest zbyt szczęśliwy. Może bardziej celowy byłby jakiś układ terytorialny w tym sensie, że podanoby znaki herbowe miejscowości w poszczególnych częściach składowych województwa w okresie przedrozbiorowym, bo tymi latami autor w zasadzie się zajmuje, traktując XIX-wieczne znaki herbowe marginesowo.

Uzupełnienie a zarazem zakończenie tomiku stanowi spis pieczęci obejmujący 48 pozycji ułożonych w porządku alfabetycznym z podaniem daty oraz przynależności do zbiorów archiwalnych, w których się znajdowały w chwili, gdy autor zbierał materiały.

W całości, pomimo pewnych uchybień, których trudno nie popełnić przy opracowywaniu tematu nowego, przy dużym rozproszeniu i małej kompletności źródeł, praca stanowi cenną pozycję w wydawnictwach heraldycznych, głównie dlatego, że autor zebrał materiały w tych zespołach archiwalnych, które uległy zniszczeniu w czasie wojny lub dziś są mało dostępne. Praca pomimo skromnego nakładu wypełniła dotkliwą lukę w materiałach do osadnictwa miejskiego w województwie lubelskim i jest ważnym przyczynkiem do poznania całokształtu tego problemu.

Mieczysław Wieliczko

Zróżdła i materiały do dziejów ruchu oporu na Lubelszczyźnie (1939—1944). Tom I Gwardia Ludowa i Armia Ludowa na Lubelszczyźnie (1942—1944). Wstęp i opracowanie Zygmunt Mańkowski i Jan Naumiuk.

Lublin 1960. Stron 416. Wydawnictwo nagrodzone przez MON w r. 1960.

Dzieje organizacji i działalności PPR, a przede wszystkim wysiłku zbrojnego GL i AL na Lubelszczyźnie mają już nieco opracowań, wspomnień i relacji, do których przybyło w r. 1960 omawiane wydawnictwo, stanowiące wśród nich pozycję najpoważniejszą. Zawiera ono wybór materiałów i zgodnie z zamierzeniem wydawców ma na celu nakreślenie roli i działalności GL i AL oraz pobudzenie dawnych członków ruchu oporu i świadków wydarzeń ówczesnych do dyskusji i uzupełnień dokumentów, niekompletnych zarówno pod względem ilości jak zawartości treściowej. Dlatego celem wydawnictwa jest dotarcie do „o wiele szerszego kręgu czytelników i odbiorców niż gabinety i pracownie historyków”. Zastrzeżenia wydawców nie odbierają jednak publikacji charakteru naukowego, choć pionierski charakter tego typu wydawnictwa stawia wydawców przed szczególnie trudnymi zadaniami.

Wydawnictwo zawiera wstęp, dokumenty i aneksy oraz indeksy. W wstępie wydawcy omawiają powstanie i rozwój PPR, strukturę organizacyjną Obwodu II GL i AL, obsadę personalną dowództw Obwodu i okręgów AL i GL oraz powstanie i działalność GL i AL w województwie lubelskim. W tej części charakteryzują również materiały źródłowe i przedstawiają zasady edytorskie.

Dokumenty wydawnictwa pochodzą w przeważającej części z archiwum GL i AL, przechowywanego w Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR (AZHP) w Warszawie (s. 5). W innym miejscu (s. 12) wydawcy wspominają o zachowanym „archiwum sekretarza Okręgowej Komendy 5 Wacławy Marek ps. Pola”, która zginęła w lipcu 1944 r. Nasuwa się tutaj zagadnienie ogólniejsze — ustalenia pochodzenia materiałów GL i AL. Wydawcy w wstępie przedstawiają jedynie ogólne tło powstania materiałów, podkreślając, że niektóre dokumenty były z góry przeznaczone do przechowania i otrzymywały adnotację „do archiwum”. Wydaje się, że mimo trudnych i niebezpiecznych warunków okupacji spora część działaczy i dowódców tworzyła także własne „archiwa” i te materiały znalazły się częściowo również w Archiwum Zakładu Historii Partii pod nazwą dwóch zespołów — Gwardii Ludowej i Armii Ludowej¹, które są główną podstawą wydawnictwa. Dlatego byłoby rzeczą bardzo cenną dla badaczy ustalenie przez wydawców

¹ Informator o zasobie archiwalnym Zakładu Historii Partii przy KC PZPR. Opracowała Feliksa Zelter. Redakcja Andrzeja Janowskiego Warszawa 1960 (druk powielaczowy), s. 93—94.